

OVER ONS GEBRUIK VAN ISMEN

Jacques De Visscher

Egoïsme

Vóór een bepaalde leeftijd maken 'ismen' geen deel uit van ons alledaagse taalgebruik, ook niet als we als een leergierig en welbespraakt kind ons gebabbel te pas en te onpas doorspekken met pas geleerde woorden. Niettemin krijgen we woorden met een ismen-suffix vroeg of laat te horen in een context die temt, ons in het gareel houdt. Zou 'egoïsme' niet het eerste isme-woord zijn waarmee we als kind om de oren worden geslagen omwille van de betuiging van die voor onze ouders ergerlijke trek alles naar ons toe te halen? In de taal van onze opvoeding, die het niet kan stellen zonder corrigeren en moraliseren, zijn we 'egoïsten' als we jongere broertjes of zusjes nauwelijks iets gunnen. Toegegeven, geen woord spreken ouders en kinderjuffen meer uit dan het woord 'flink', ofwel als aanmoediging ('je zal vandaag toch flink zijn!') en loftuiting ('wat ben je toch flink!') ofwel als vermaning ('je bent helemaal *niet* flink!').

Nu zijn we als kinderen niet zo meegaand, naïef of onderdanig, om dat woord 'egoïsme' slechts voor ons te houden. Woorden die we aanleren passen we graag toe, zeker als het om verwijten gaat. Wat we als verwijt krijgen, keren we graag om en kaatsen we terug naar diegene die ons het verwijt maakt. Ook een volgende stap is vlug gezet. Heten we egoïstisch, dan kunnen anderen dat ook zijn. We eigenen ons dit woord gretig toe om er leeftijdsgenootjes (en ouders) mee te lijf te gaan. Op die manier maakt het woord geschiedenis in onze biografie en vindt het nog vele toepassingen. Uniek is dat niet, want er is wel niemand, zeker geen ouder wordende man of vrouw, voor wie dit woord ongebruikt in de woordenschat blijft zitten of die het niet vaak als een verwijt heeft moeten horen – 'alle mannen zijn egoïsten', bijvoorbeeld.

Bij dat gebruik van dat eerste 'isme' blijft het bij niemand. De school en de media voeden uiteraard onze woordenschat. De nieuw aangeleerde ismen behoren echter meestal niet tot de sfeer van het normeren of reguleren. Al zal een onderwijzer nog wel eens het verwijtende egoïsme-woord hanteren om een jongen of meisje te tuchtigen. Aanbeland in de middelbare school leren we uit de lessen biologie wat albinisme is (het ontbreken van het pigment melanine waardoor ons haar en onze

huid nagenoeg wit zijn en waardoor we rode ogen hebben) of strabisme (scheel zien). De lessen geschiedenis hebben het over 'conservatisme' als de tendens tot behoudsgezindheid in politieke en sociale aangelegenheden en over 'kolonialisme' door het hardnekkig vasthouden van kolonies of het veroveren en uitbuiten van buitenlandse gebieden. De kunstgeschiedenis maakt ons vertrouwd met kubisme en surrealisme, terwijl de literatuurlessen aandacht schenken aan het onderscheid tussen naturalisme en realisme in de romankunst. De taallessen leren ons gallicismen en germanismen vermijden. Naarmate onze academische scholing een hoger niveau haalt, krijgen we een karrenvracht 'ismen' te slikken, zoveel zelfs dat we gemakkelijk met een indrukwekkende lijst van – toegegeven – soms heel lelijke woorden voor de dag kunnen komen.

Nogmaals, in beginsel hebben deze begrippen een beschrijvende functie en vatten ze gerichtheden, stromingen, tendensen of soms een veelvoud van factoren en fenomenen in een enkel woord samen. Ismen kunnen we, als ze goed worden uitgelegd als synthesebegrippen begrijpen. Ze hebben een didactische functie en de uitgang of het suffix 'isme' geeft een actieve trend of werkzaamheid aan, een geneigdheid, een tendens of een foutief woordgebruik. Wanneer we ons bijvoorbeeld bedienen van uit het Duits afgeleide woorden of zinswendingen, dan bezondigen we ons aan het al genoemde germanisme.

Negatieve en positieve connotaties

Nu zijn er twee suffixen die op een verschillende manier een tendens aangeven. De uitgang '-ering' in 'secularisering', bijvoorbeeld, suggereert een andere betekenis dan het 'isme' in 'secularisme'. De secularisering (soms ook 'secularisatie') staat voor de aanduiding van de feitelijke verwereldlijking van fenomenen die eerder tot de religieuze en sacrale sfeer behoorden. Als een component van de moderniteit die zich al een half millennium in de cultuurgeschiedenis heeft ontwikkeld, richt zij zich niet per se tegen het religieuze of sacrale. Het secularisme doet dat daartegenover wel en is een actieve en radicale vorm van verwereldlijking; het maakt zelfs aanspraak op een algehele en exclusieve verwereldlijking die voor het heilige in de publieke sfeer geen ruimte overlaat. Een ander woord hiervoor is 'laïcisme' dat veel verder reikt dan alleen maar een scheiding van kerk en staat.

De waardering die we met een 'isme' verbinden, kan nu twee tegengestelde richtingen uitgaan. Houdt 'egoïsme' een afkeuring in die we wellicht met velen delen, die ruime consensus is er niet bij het gebruik van secularisme. 'Egoïsme' heeft alleen een negatieve connotatie. 'Secularisme', onderscheiden van 'secularisering' kent daarentegen een dubbele connotatie, een negatieve en een

positieve. Ook dat wordt aangegeven door het gebruik van het suffix 'isme'. Voor sommigen is 'secularisme' een laakbare tendens in de cultuur omdat zij onverdraagzaamheid bevordert. Het is immers de uiting van een nadrukkelijke ontluistering – analoog aan 'profanatie' – of van de wens om de openbaarheid van haar traditionele religieuze sporen te zuiveren. Voor anderen is secularisme een na te streven doel, omdat elke religie in de publieke sfeer discrimineert en tot geweld of obscurantisme aanleiding geeft, de vooruitgang belemmert en het primaat van de wetenschap als enige bron van geldige kennis ondermijnt. De inspirerende wereldbeschouwelijke achtergrond zal hier bepalend zijn voor de negatieve of positieve oriëntatie en waardering van het genoemde 'isme'.

Globaal genomen kunnen we nu, aansluitend bij dit voorbeeld, aannemen dat een 'isme' naar een classificatie kan verwijzen, dan is het suffix 'isme' een equivalent van de uitgang '-isering'. In dat perspectief gaat het om een constaterend of beschrijvend begrip. Naast de functie van de zakelijke classificatie, kan een 'isme' ook een ideologische functie hebben met zowel een negatieve als positieve connotatie. We gaven het voorbeeld van 'secularisme' dat we ons als een compliment of eretitel kunnen aanmeten, maar dat we ook als een verwijt kunnen ondergaan of hanteren. De onderliggende levens- of wereldbeschouwing zal beslissend zijn. Andere voorbeelden zijn: optimisme en pessimisme, atheïsme en agnosticisme, idealisme en pragmatisme, liberalisme en socialisme. De negatieve of positieve connotaties zijn niet zelden conjunctureel gebonden. Afgezien van de gezindheid in heel beperkte gesloten kringen, zijn communisme en fascisme bijvoorbeeld, niet langer predicateden waarop mensen prat gaan. Het geestesklimaat bepaalt wat al dan niet *de bon ton* is. Iets analoogs geldt wellicht voor ascetisme, estheticisme of mysticisme. Ook weten we dat de ideologische oriëntatie van de media bepalend is voor de aard van de partijdigheid in het gebruik van de 'ismen' in de berichtgeving. Zichzelf neutraal noemende media hebben het bijvoorbeeld over het Palestijnse terrorisme en over Israëlische represailles, terwijl een uitdrukkelijk partijdige journalistiek spreekt over Palestijnse bevrijdingsstrijders en het imperialisme van zionistische kolonisten.

Onmisbare 'ismen'?

Zoals de meeste woorden leiden de 'ismen' hun eigen leven in het alledaagse taalgebruik, in de gewone gesprekken, in de media. Woorden ontstaan, kennen een veelvuldig gebruik, worden modieus en raken in onbruik. Zelfs als we hardnekkige pogingen doen om ons aan bepaalde woorden vast te klampen, we kunnen ze niet koste wat het kost aan anderen blijven opdringen. We lopen het gevaar dat zelfs mensen uit onze vertrouwde omgeving ons niet meer volledig begrijpen als we bijvoorbeeld 'eenbaarlijk' of 'prethals' gebruiken. Om bij het thema van de

'ismen' te blijven, kunnen we zonder enige verdere toelichting geen beroep doen op begrippen uit beperkte studiedomeinen, zoals 'adoptianisme' of 'quiëtisme'. Het stond enige tijd geleden in sektarische politieke kringen bijzonder goed om bepaalde 'ismen' ook nog van het prefix 'anarcho' te voorzien, om zijn adhesie te betuigen aan een beweging zoals het 'anarchopacifisme' of 'anarchosyndicalisme', of van het voorvoegsel 'crypto' om iemand te verdenken van een heimelijk lidmaatschap, zoals 'cryptocommuniste' of 'cryptofascisme'.

Hebben we 'ismen' nodig? Het suffix is hoe dan ook een taalkundige procedure om een tendens of een samenhang van verschijnselen aan te duiden. Lezen we een medisch protocol waarin sprake is van botulisme of van hypopituitarisme dan weten mensen van het vak wat ze daaronder dienen te verstaan. Het gebruik van deze 'ismen' is gewoon praktisch, zoals elk jargon van een gespecialiseerd vakgebied omwille van het gemak een beroep doet op kunsttermen. Als de etymoloog daarbij soms zijn wenkbrauwen frons en twijfelt aan de linguïstisch correcte afleiding, dan kan hij strikt genomen gelijk hebben, maar dan is dit gelijk niet ter zake. Het handige gebruik dat binnen een bepaald vakgebied de communicatie bevordert lijkt het enige wat van belang is.

Afgezien van de academische gewoonte om aan de hand van 'ismen' onderzoeksdomeinen of discourstypes in kaart te brengen, schijnen we een aantal 'ismen' nodig te hebben om, zoals met het genoemde egoïsme, maar ook met dualisme, idealisme en pessimisme, tendensen aan te duiden die zowel aan een attitude of karaktertrek als aan een overtuiging – in het sterkste geval aan een doctrine – refereren. We willen ons immers uitspreken over gedachten, gedragingen en houdingen. Zulke uitspraken verliezen daarbij vlug hun louter descriptief karakter; ze worden dragers van waarderingen. Ze zijn vaak triviaal, niet gethematiseerd en bijgevolg ondoordacht geformuleerd of *en passant* gezegd, wat voor onze omgeving niet altijd aangenaam is. We geven gemakkelijk onze mening en zeggen hoe collega's, familieleden of vrienden 'dualistisch' denken, 'idealistische' verwachtingen koesteren of zich in een 'fatalisme' of 'pessimisme' storten. Dualisme, fatalisme, idealisme of pessimisme zitten dan in ontelbare houdingen en meningen vervat, als een vanzelfsprekendheid waarbij we niet stilstaan om over de teneur van dit 'isme' verder na te denken.

Is het 'isme' een doctrine, zoals ecologisme, waaraan een reflectie of een theorie ten grondslag ligt, dan gaat het gepaard met nadrukkelijke appreciaties, met argumenten en redeneringen, ook met een (moraliserende of religieuze) levenshouding die naast een emotionele en intellectuele zelfdiscipline ook navolging verwacht om de mensheid te verheffen en de wereld te verbeteren.

Zoals al opgemerkt kennen 'ismen' zowel catalogiserende als normatieve (soms

milde, soms strenge) gestalten en vertolkingen. Dit houdt echter niet in dat we ofwel het milde ofwel het strenge 'isme' aanhangen. Vermengd met andere uitdrukkelijke en verdoken 'ismen', maken we van onze meest geliefde 'ismen', het ecologisme bijvoorbeeld, een gekruid potje, waarbij we ons dan achteraf verbazen over het feit dat we niet altijd consequent of consistent zijn. Niettemin zijn we aan dat woord gehecht om er een geheel van inzichten en voorkeuren mee aan te duiden en om te getuigen van een bepaalde visie op de wereld, op mens en natuur. Is ecologisme een aanvaarde term voor een ook door vele anderen gewaardeerde levensvisie en gedragspraktijk dan behoeft deze term geen nadere toelichting.

Ideologische strijd

Er is niet altijd dat gewone en omwille van de utiliteit vanzelfsprekende gebruik van 'ismen'. Volgen we de vaak opgeklopte meningen in de geschreven pers en 'op het internet' dan treffen we andere 'isme'-gebruiksvormen aan. We kennen ze: de etiketten, de gemeenplaatsen, de (soms verdoken) morele diagnoses, de scheldwoorden, de slogans, de vermaningen en de verwensingen die in een isme worden gevat: fascisme, fundamentalisme, gauchisme, libertinisme, narcisme, nationalisme, neoliberalisme, obscurantisme, populisme, racisme – soms ook in hun combinaties. Het is niet genoeg dat iemand een 'racist' heet, hij is ook een fascistische of nationalistische racist. Het is niet moeilijk om aan de hand van polemische opiniestukken en politieke toespraken een lange lijst van geladen 'ismen' op te stellen. Juist door het suffix 'isme' maken de woorden aanspraak op een jargon dat op enige intellectuele autoriteit en greep op de werkelijkheid aanspraak maakt, analoog aan het pragmatische 'isme'-gebruik in de medische (wetenschappelijke) protocolverslagen. In deze geladen sfeer wordt de vermeende intellectuele autoriteit misbruikt.

Zijn zulke woorden gemeengoed geworden in de media en in de politieke dispuuten, ze worden soms ook overgenomen in het taalgebruik van academici die beter zouden moeten weten. De genoemde 'ismen' – 'fascisme', 'fundamentalisme', 'gauchisme', enzovoort – hebben ooit een plaats gehad in een rationeel historisch en politiek-sociologisch discours. In deze context konden we ze begrijpen, mits de auteurs en onderzoekers ons hun termen wisten toe te lichten aan de hand van empirische informatie, hoofdstukken uit de ideeëngeschiedenis en reflecties uit de filosofie, de sociologie of de theologie. In dit perspectief verwijzen we graag naar de onvolprezen Franse reeks *Que sais-je* (Presses Universitaires de France) die in deze zaken voorbeeldig werk heeft gepubliceerd. Deze toelichtingen leren vooral dat we 'ismen' als 'fascisme' of 'nationalisme' niet ondoordacht kunnen gebruiken en dat we ze beter achterwege laten als we niet willen vervallen in de

vanaalste vereenvoudigingen, die feitelijk geen verheldering van een situatie bieden. We dienen over een grote historische eruditie te beschikken om te kunnen aantonen dat een bepaalde politieke beweging aansluiting vindt bij en verwantschap vertoont met bijvoorbeeld de politieke beweging onder leiding van Mussolini in de jaren twintig en dertig in Italië. Verzuimen we aan een intellectueel geloofwaardig onderzoek, dan is 'fascisme' eerder een scheldwoord dan descriptief begrip. Hetzelfde geldt voor 'communisme', 'fundamentalisme', 'populisme' of 'racisme'. Doen we alles om juist geen genuanceerde toestandsbeschrijvingen te geven, omdat die in de politieke strijd slechts voor dubbelzinnigheden en onduidelijkheden zorgen, dan wordt het gebruik van deze 'ismen' arbitrair of als een 'idee' gehanteerd ter rechtvaardiging van het eigen belang en het eigen gelijk. Als onze tegenstander een 'communist', 'fascist' of 'populist' is en als 'communisme', 'fascisme' en 'populisme' nu eenmaal fout zijn, dan zitten wij aan de goede kant en kunnen we ongestraft hard optreden tegen de dreigende onverdraagzaamheid. In de polemieken kunnen we de 'ismen' gebruiken om het imago van onze politieke tegenstander te beschadigen, om hem uit te schakelen of toch ten minste om zijn machtsaanspraken zoveel mogelijk in te perken.

We kunnen nu van oordeel zijn dat zo'n gebruik van 'ismen' geen intellectuele pretentie hoeft te hebben, omdat het slechts een onderdeel is van de politieke strategie. We dienen bijgevolg te aanvaarden dat het in het politieke spel zeker niet gaat om beleidsvormen nuchter ter discussie te stellen, om overleg te plegen, om na deliberatie een pragmatische consensus of overeenkomst, het fameuze compromis, te bereiken en om tenslotte een nieuw beleidsplan op te stellen en uit te voeren. Nee, er is meer. Er is de machtsstrijd waarbij het schelden en snoeven een belangrijke rol spelen. Dat is het spel, een doen *alsof* we de tegenstander in het juiste daglicht plaatsen door hem te bekladden, zijn faam te ontluisteren, te kwetsen en ongevaarlijk te maken. Of dit met de werkelijkheid overeen komt, is hierbij onbelangrijk, het is maar een spel, een doen alsof; we nemen alleen de ernst en de juiste toedracht op in de sfeer van dit soort spel. Maken we scherven, de gebroken potten kunnen we later nog altijd lijmen in de opstelling van het vergelijk als het doen alsof van gedaante verandert. Van belang is wel of we na het voorlopig oponthoud van dat ene spel onze machtspositie hebben versterkt om van de tegenstander in een volgend spel toegevingen af te dwingen.

Schermen met zwaar beladen 'ismen' die verontwaardiging kunnen wekken, vormt in de politieke strijd een strategisch onderdeel, waarvan het succes bijzonder conjunctureel gebonden is. Een nieuwe situatie leert dat vijanden niet altijd vijanden blijven en dat uitsluitingen van korte duur kunnen zijn. De regels van het spel geven aan dat aan een bepaald spel een einde kan komen en dat we het spel met de zelfde spelers kunnen hernemen en dat we, op basis van 'nieuwe'

gegevens met andere uitgangspunten en strategieën voor de dag kunnen komen, dus ook met andere of wisselende medestanders en tegenstanders. Welke hoop modder hebben Barack Obama en Hillary Clinton in hun strijd voor de nominatie als 'Democratisch' presidentskandidaat in 2007 en 2008 niet allemaal over elkaars hoofd gegooid, terwijl ze in 2009 samen in de Amerikaanse regering gingen zetelen?

Toont een regime zich nu niet totalitair zodra dit spel ophoudt een spel te zijn, zodra de ernst niet langer 'gespeeld' wordt, maar 'echt', of zodra de scheldwoorden en verwijten niet langer een 'alsof' vertolken, maar 'onderbouwde' beschuldigingen zijn op grond van betrouwbare getuigenissen en vaststellingen waaraan niemand kan ontsnappen? Ze brengen een bewezen objectieve schuld aan het licht van diegenen die zich aan opiniedelicten bezondigen of die de cultuur, het land, de natie of het volk dreigen te verraden. Bijgevolg zijn tegenstanders niet zo maar voorlopige tegenstanders in een poppenspel of toneelstuk op de publieke scène, maar met hun volksvijandig nationalisme, idealistisch relativisme, revisionisme, subjectivisme of zionisme vervaarlijke vijanden van de geschiedenis, de klasse, de menselijke soort of van de waarheid – vijanden die niet langer vrij spel mogen hebben. Om de toestand te redden dienen die tegenstanders te worden opgeruimd of toch ten minste onder een heel streng regime te worden heropgevoed nadat ze publiekelijk hun wandaden hebben bekend en afgekeurd.

Karikaturen

Het ideologisch gebruik van de 'ismen' is in de politieke strijd vaak karikaturaal. Reeds met de invoering van het suffix 'isme' geven we aan dat we een tendens of een surplus sterk in de verf willen zetten en dat dat nodig is om de ware aard te begrijpen van wat er aan de hand is. Het suffix kan ook suggereren dat het predicaat ofwel een aanbeveling ofwel een afkeuring bevat. We nemen als voorbeeld de trots voor eigen natie, regio, taal en volk. Wie deze trots als een eerbetoon opvat, kan – maar dat moet niet – zich 'nationalist' noemen. Als dusdanig hoeft deze trots niemand uit te sluiten noch iemand uit te buiten. Wie langs de zeedijk van de universiteitsstad Aberystwyth in Cymru (Wales) wandelt, zal een reeks vlaggen zien wapperen – het waait er vaak –, vlaggen die hulde brengen niet alleen aan de eigen regio, maar ook aan andere zoals Bretagne, Catalonië, Engeland, Friesland, Normandië, Vlaanderen en Wallonië. Dit vlaggenvertoon kan *national-istisch* heten, ook als hiermee, zoals dit in Aberystwyth het geval is, geen enkele overtrokken zelfmanifestatie mee verbonden is. Karikaturaal en 'teveel van het goede' lijkt daarentegen een vlaggenvertoon als het bijvoorbeeld sportmanifestaties ontsiert, als het zo nadrukkelijk wordt dat het voor overlast zorgt en het evenement waarvoor een

publiek is samengekomen in de schaduw plaatst. Buitenissig is een vlaggenvertoon ook wanneer de strikt beperkte grenzen van een ceremonie – een herdenking, een rouwdag, een verjaardag – worden overschreden en wanneer de sereniteit in hysterie omslaat.

Maken we van de gewone trots een 'isme' en bedoelen we daarmee een overdonderende of verpletterende zelfmanifestatie, dan krijgt die trots een andere bijklank. We stellen – onpartijdig of sympathiserend, om het even – niet langer een onbevangen fierheid vast, maar een ideologische, uitzinnige ijver die de genoemde trots omzet in een karikaturaal vertoon. Zo'n trots loopt dan uit de hand. Juist door deze overdrijving, die we niet alleen aantreffen in het huiderlijk vaandelzwaaien, maar ook in de gezwollen retoriek van toespraken en in de tot actie oproepende strijdliederen, noemen we dit 'isme' grotesk, potsierlijk, ridicuul, ja, soms zielig. Er is een 'teveel' dat, inflatoir, geen redelijk wezen kan overtuigen. Tegelijk moeten we erkennen dat de hyperbolen die we in het 'nationalisme' als karikaturaal 'isme' aantreffen, juist geen exclusieve eigenschappen van het genoemde 'nationalisme' zijn. We herkennen de gezwollen retoriek in nagenoeg alle politieke propaganda of in alle strijdliederen van de fans van een voetbalploeg. Juist de vaststelling van het 'teveel aan' nodigt ons uit het suffix 'isme' toe te voegen aan het nationale van de nationale trots, aan het liberale of sociale van een liberale of een sociale politiek die veel meer belooft dan zij kan bieden, omdat dit overtollige onmogelijk redelijk en weloverwogen kan heten. Een excentrisch surplus kan de behoedzaamheid en de terughoudendheid, zo noodzakelijk voor een vreedzaam samenleven, ondermijnen en ontwrichten. Alleen 'prudentia' (voorzichtigheid) houdt die gevoelsgeladen ceremonies – vooral in sociale crisisperiodes – beperkt en tracht die binnen de perken van ruimte en tijd te beheersen. De politieke actualiteit leert ons dat de gefrustreerde of gekrenkte nationale of politieke trots in een buitenissig 'isme' kan ontwaarden, tegelijk in uitbarstingen van geweld, tijdens een begrafenisceremonie van een bevrijdingsstrijder die in een treffen met de bezetter is gesneuveld. Nu dit 'isme' onmiddellijk en ongenueanceerd met geweld gelijk stellen, is een leugen.

Ook buiten de politieke sfeer kan het suffix het karikaturale onderstrepen. Waarom noemen we iemand een 'dualist', een 'nihilist', een 'optimist' of een 'pessimist'? Is het niet omdat we zijn houding al te hardnekkig of te overtrokken vinden? Wie bijvoorbeeld morele of religieuze fenomenen in een systeem van onherleidbare, onoverbrugbare of onverzoenbare tegenstellingen opsluit en daardoor het afwegen van genuanceerde mogelijkheden uitsluit, noemen we niet zo maar een dualist. Het suffix 'isme' is gerechtvaardigd. Wie naar aanleiding van familiale, politieke of sociale conflicten op een virtueuze manier zijn zwartgalligheid demonstreert en doemscenario's bedenkt, noemen we niet toevallig een 'pessimist'; hij is immers potsierlijk omdat hij elk redelijk overleg of elke welwillendheid onmogelijk

maakt.

Niet altijd en niet voor iedereen is het 'isme' karikuraal of ongepast. Sommigen achten een economische, politieke, religieuze of sociale situatie zo problematisch dat houdingen en remedies voor hen niet radicaal genoeg kunnen zijn. Onbevangen trots volstaat dan niet. Zij roepen het argument van de 'uitzonderingstoestanden' in, zodat ze, om hoogdringende redenen, *athe-ist*, *national-ist*, *secular-ist*, *social-ist*, *syndical-ist* moeten zijn en huldigen in hun ideologische strijd bovendien de opvatting dat we niet overhaast moeten menen dat de 'uitzonderingstoestand' van voorbijgaande aard is – we moeten hardnekkig volhouden en niet versagen. "Point n'est besoin d'espérer pour entreprendre, ni de réussir pour perséverer", is een uitspraak die aan Willem van Oranje wordt toegeschreven, maar is eigenlijk de stelregel van de doordrammers. In dit perspectief zijn we meer dan trots op ons 'isme' en vragen we om een radicalisme dat niet radicaal genoeg kan zijn. Maken we de inhoud of de materie van de trots dan niet ondergeschikt aan de inkleding of vorm van de trots? Wordt dit de trots omwille van de trots? De overdrijving kent dan geen grenzen: hoe excessiever de trots hoe trotser de trots is. In zo'n verheerlijking van het excessieve vinden we de dynamiek om koste wat het kost aan het 'isme' vast te houden, en dit nog vóór we wat langer zijn blijven stil staan bij de inhoud van een gedachte.

Antikarikaturen

Analoog aan het vasthouden aan het 'isme' als overmatige trots, gebruiken we ook 'ismen' om het tegendeel op gang te brengen, om te vermanen, te verwijten, uit te sluiten en om vast te pinnen. Is de radicale atheïst, communist, nationalist, nudist of syndicalist trots op zijn isme en wil hij het waar dan ook systematisch propageren of toepassen, de antiatheïst, anticommunist, antinationalist, antinudist of antisyndicalist wil eveneens met woord (en soms ook met daden) strijd voeren, zichzelf manifesteren en zich onderscheiden van wie op het verkeerde pad is. Nog vóór we iets toelichten, zeggen we al met het suffix 'isme' wie we op het oog hebben.

Zijn de kruistochten tegen de atheïsten, communisten, nationalisten, nudisten en syndicalisten niet al even potsierlijk en helaas soms even gewelddadig als de acties van diegenen op wie de antistrijders het hebben gemunt? (We moeten een uitzondering maken voor de vredelievende nudisten die met hun blote lijf hulde willen brengen aan de Natuur; ze heten dan ook naturisten). Haalt de antireactie een hoge graad van razernij, dan overschrijdt het strijdtoneel de grenzen van het onschuldige dreigen, schelden en snoeven van figuren uit het poppenspel opgevoerd in een kinderrijke volkswijk en mondt het uit in de verheerlijking van

het excessieve of in de roes van het geweld van gewapende doordrammers. De polarisering tussen 'ismen' in een verbeterd gevecht van onverzoenlijke tegenstanders laten verzieken, maakt natuurlijk elk empathisch inzicht onmogelijk en betekent de dood van elk behoedzaam redeneren.

Helaas moeten we in een historische terugblik niet lang zoeken om hiervan voorbeelden te vinden. De burger- en godsdienstoorlogen, de strijd tegen ketters en renegaten, de generatielange familievetes kwamen pas tot stilstand toen de antagonisten raakten uitgeput of waren uitgestorven. Dan stonden er soms moedige mannen en vrouwen op die bereid waren omzichtig de rechtlijnigheid van de 'ismen' te omzeilen. Zij zijn het die de verantwoordelijke gezagsdragers opnieuw de kunst van het schipperen kunnen bijbrengen opdat ze in hun halsstarrigheid en onverzettelijkheid niet weer op de klippen zouden gaan.

Biologisme en reductionisme

Om in de geneeskunde 'ismen' te hanteren die uiteraard ver staan van het ideologische en karikaturale gebruik, is hoe dan ook enige scholing nodig. We wezen al op de introductie van 'ismen' die de communicatie onder vakgenoten heuristisch kan bevorderen; ze zijn niets meer dan verbale instrumenten in de nosologie of ziekteleer. Woorden gaan echter hun 'eigen' weg en verlaten niet zelden het domein waarin ze zijn ontstaan. Op die manier ontstaan overdrachtelijke betekenissen. We kunnen het bijgevolg hebben over een emotioneel strabisme, een intellectueel cretinisme of een moreel albinisme. Van de loutere descriptie stappen we over naar het hilarische, een procedure waarvan de spotprenten gebruik maken, vaak zonder enige kiesheid. De ridiculisering put haar retorische kracht, uit de onuitputtelijke bron van de metaforen van lichamelijke afwijkingen en ziekten.

Onwetenschappelijke extrapolaties en veralgemeniseringen genereren een reeks ismen. Een bioloog is een wetenschappelijk specialist die binnen een bepaald onderzoeksprogramma aspecten van het dierlijk en menselijk leven in het perspectief van zijn discipline bestudeert en in kaart brengt. Hij onderzoekt verschijnselen die hij, bijvoorbeeld, onderbrengt in de celleer die hij verder opdeelt in verschillende deelgebieden, zoals de studie van het cytoplasme, van het celmembraan, van de celdeling, het celmetabolisme, enzovoort. Voor de biologepraktijk maakt de wetenschapper gebruik van instrumenten van uiteenlopende aard, van de microscoop tot het vocabularium waarin hij zijn waarnemingen verwoordt. We vergeten hierbij niet de verworvenheden van de eeuwenoude geschiedenis van het empirisch onderzoek ter zake. Het is onzinnig te twijfelen aan de vele interessante en nuttige resultaten van het biologisch

onderzoek. Binnen zijn vakgebied kan de bioloog niet wetenschappelijk genoeg zijn en moet hij zoveel mogelijk bioloog zijn. Dat wil echter niet zeggen dat hij ook *buiten* zijn 'laboratorium' uitsluitend bioloog is of als bioloog moet denken en dat hij dan *steeds* moet redeneren vanuit het biologisch onderzoek en vocabularium. Hij weet dat niet *alles* biologie is of in biologische parameters is om te zetten, omdat hij weet dat biologie 'een' perspectief is op een aantal beperkte aspecten van het dierlijk en menselijk leven, en dat zij daarom als dusdanig alleen maar zo'n perspectief kan bieden en niets meer. Hij zal immers stellen dat er andere types van betekenis- en kennisvorming zijn, dat we bijvoorbeeld sociologische fenomenen geen biologische fenomenen moeten noemen, al zal hij misschien wel in een avontuurlijk moment – waarom niet – de gedachte opperen dat het bekijken van sociologische fenomenen met een biologische bril perspectieven kan openen voor beide disciplines. Hij kan zich, bij wijze van hobby, ook amuseren door zijn bevindingen te kruiden met een poëtisch taalgebruik; ook kan hij sprookjes bedenken met biologische fenomenen als protagonisten. Hij is echter wel op zijn hoede om de vrije loop van zijn fantasie niet als 'wetenschap' voor te stellen. Redelijkerwijs beseft hij ook dat grensoverschrijdend onderzoek kan desoriënteren als hij zich niet wapent tegen categoriale verwarringen. Extrapolaties of biologisch wetenschappelijke bevindingen buiten de grenzen van het eigen domein toepassen, geven – tenzij in de beoefening van een grappige literatuur – gemakkelijk aanleiding tot een soort usurpatie of niet gerechtvaardigde toe-eigening van kennis- en onderzoeksdomenien. De nuchtere en terughoudende bioloog die zich niet laat bedwelmen door de roes van zijn succesvolle ontdekkingen zal zich tegen zulke ongerechtvaardigde uitbreidingen van het vak verzetten. Kortom, hij wil zich niet bezondigen aan wat biolog-*isme* heet. Hopelijk wat thuis in het filosofische jargon zal hij sceptisch opmerken dat hij van zijn vak geen metafysica wil maken, een alles verklarend en alles funderend kennissysteem dat tegelijk als levens- en wereldbeschouwing dienst doet. Biologie is boeiend en maakt de onderzoeker enthousiast, zo kan hij verder beweren, maar hij laat zich niet door zijn enthousiasme verblinden en hij maakt van zijn kennis ook geen religie.

Er zijn aanhangers van het biologisme, maar ze komen niet zelden uit de kring van amateurs die strikt genomen geen biologen zijn. Zij zullen niet beweren dat ze alles tot 'biologie' herleiden. Ze zullen beweren dat ze door de biologie de werkelijkheid in haar ware dimensie zien en begrijpen, en dat zij bijgevolg niet *reduceren* of hoogstens terzijde schuiven wat redundant is. Ze stellen dat de dierlijke werkelijkheid (waartoe ook de mens behoort) biologisch *is* en slechts in de taal van de biologie te begrijpen valt. In dit perspectief *zijn* wij, mensen, – ontologisch – in de eerste plaats – fundamenteel en wezenlijk – biologisch, de rest komt er 'later' bij of vloeit daar uit voort. Sommigen menen daarom dat we in het spreken over aspecten van het leven zoveel mogelijk het geëigende biologisch

taalgebruik – wat dit ook moge zijn – moeten toepassen. Dit zou heilzaam zijn en ons zuiveren van al te bloemrijke, sentimentele dus onjuiste, vage en verwarrende beweringen, ook van mystificaties die nog bol staan van achterhaalde of overwonnen religieuze metaforen – een atavisme dus. De kern of de natuur van de mens is slechts te vatten in de precieze en zakelijke beschrijvingen die alleen de biologie kan bieden. Dit is de grondwaarheid, die echter in het alledaagse lekenbestaan niet tot haar recht kan komen. De biologisten zullen dat wel toegeven. Ze blijven niettemin ijveren om de principiële omzetting te handhaven. De visie van de biologen die zich aan de wetenschappelijke ascese houden terzijde schuivend, zien zij de biologie als de koningin der wetenschappen. Ons brein verschaft ze de enige adequate intellectuele afspiegeling van de biologische materie die de werkelijkheid bij uitstek is van alle levende wezens.

De uitbreiding en veralgemenisering van het (meestal beperkte) biologisch jargon tot ver buiten zijn toepassingsveld weigeren, is ingegeven door het inzicht dat dit jargon een procedure of een intellectueel instrument is dat algemeen menselijke fenomenen alleen om methodische redenen herleidt tot de verwoordingen van de specifieke benaderingswijze die de biologie is. De reductie als een *découpage* van een fenomeen, geschiedt vaak omdat de terzijde geschoven gegevens voor een bepaald stadium van het onderzoek niet ter zake zijn. De procedure waarin we de uitbreiding en veralgemenisering principieel *wél* gerechtvaardigd vinden, heet nu reductionistisch als zij tegelijk stelt dat al het onderzochte materiaal sterk moet worden vereenvoudigd. Reductionisme, waarvan het biologisme een voorbeeld is, is de tendens om de complexe eigenheid van contextueel gebonden fenomenen stelselmatig te vereenvoudigen en te ontdoen van een groot aantal aan het fenomeen zelf gebonden nevenverschijnselen (intrinsieke epifenomenen). Vervolgens is het reductionisme de tendens om dit ingeperkte fenomeen op te vangen in een eenvoudig, i.c. biologisch, verklaringsmodel van causale relaties dat aan het onderzochte fenomeen een inzichtelijke structuur oplegt waarvan de logica uitsluitend vanuit dat verklaringsmodel wordt bepaald.

Nemen we de geboorte van een kind als voorbeeld, dan kunnen we stellen dat we hier een voorbeeld hebben van wat we ‘in de eerste plaats en wezenlijk een biologisch gegeven’ kunnen noemen. We zijn geneigd dit als een vanzelfsprekendheid te aanvaarden. Toch is deze uitspraak reductionistisch – een biologisme – tegen de achtergrond dat die geboorte een van die beslissende gebeurtenissen is in de levensloop, niet alleen van wie geboren wordt, maar ook van de ouders en van al diegenen die iets te maken hebben met het bestaan van de nieuwkomer. Zo’n gebeurtenis staat niet op zichzelf, maar zit vervlochten in vele verhalen. Bovendien ervaren we het eigenlijke verhaal van de gebeurtenis van de geboorte niet als een primair of wezenlijk biologisch gegeven, onder meer te formuleren als ‘niets anders dan de uitstoot van een volgroeide foetus door een

drachtig zoogdier'. Strikt 'biologisch' kunnen we tegen zo'n formulering niet veel inbrengen, maar ze zegt niets over onze ervaring, haar voorgeschiedenis en de verwachtingen die we bij zo'n ervaring kennen. Deze formulering ontluistert bovendien het besef dat we de geboorte van een kind begrijpen en beleven als het ter wereld komen van een geliefd uniek iemand. We hebben dat kind verwacht, we onthalen het, koesteren en lijven het in in een omgeving, we willen het opvoeden opdat het zich als een persoon zou ontplooien. In enkele zinnen vatten we samen wat ontelbare mensen in uiteenlopende culturen beseffen en aanvaarden en wat zij in duizend-en-een varianten, wellicht heel wat uitvoeriger, verwoorden voor zichzelf en voor hun familie en vrienden. Dat de bevalling eveneens bij ontelbare moeders in meerdere opzichten heel ongelukkig verlopen, is geen bevestiging van de vermeende geldigheid van het biologisme, integendeel, want deze toestanden noemen we om gegronde redenen 'ongelukkig'.

De geïntegreerde en dus complexe gebeurtenis van de geboorte van een kind nu herleiden tot wat biologen uitsluitend in hun jargon en vanuit hun laboratoriumervaring kunnen vertellen, is een volstrekt wereldvreemde vereenvoudiging. Dit is het genoemde reductionisme waarvan we andere toepassingen kennen in het fysicalisme (herleiding van de werkelijkheid tot gegevens van de fysica), in het psychologisme (alles verklaren vanuit de psychologie als wetenschappelijke discipline of vanuit een bepaalde psychologische leer, zoals het behaviorisme of het freudisme). Ook het sociologisme is een reductionisme als we de verschijnselen van de ons omringende werkelijkheid zo bewerken dat ze passen in de 'mechanismen' die we in een bepaalde sociologie menen te kennen.

Woekerende virale infecties

Nogal wat 'ismen' vallen nauwelijks op. Sommige 'ismen' klinken daarentegen nieuw of vreemd. Andere kennen plots een flinke opmars nadat ze een tijd hebben gesluimerd. 'Populisme' is er zo een. Het woord zou als indicatie succes hebben gehad in de context van populaire politieke bewegingen in de jaren na de Eerste Wereldoorlog, onder meer tijdens die vaak vermelde jaren dertig die nauwelijks nog iemand zich kan herinneren. Dit 'isme' gebruiken we vandaag als een scheldwoord om, argeloos en niet gehinderd door enig historisch inzicht, juist die mensen van uiteenlopende ideologische en politieke pluimage te bekladden als ze tegen onze zin heel stoer doen tijdens toespraken of bij televisieoptredens bij het 'volk' de lachers aan hun kant krijgen. Door bovendien heel handig 'populisten' in het gezelschap te duwen van 'fascisten', 'nationalisten', 'nazisten' en 'racisten' hebben we met ons verwijt ontegensprekelijk het gelijk aan onze kant.

Hanteren we 'ismen' als scheldwoorden, dan moeten we geen moeite meer doen om een beweging of een toestand nauwgezet te analyseren of om zakelijk te diagnosticeren wat er aan de hand is. Weten dat het om een 'isme' gaat, maakt zo'n fenomeenbeschrijving overbodig. Gebruikt een arts een 'isme'-woord, dan doet hij dat in zijn medisch verslag na een in beginsel nauwkeurige klinische diagnose. Het 'isme'-woord is hier geenszins karikaturaal, ook geen schimpen of verwijten. Het heeft geenszins de functie een patiënt schade te berokkenen – de patiënt is *als* patiënt geen politieke rivaal.

Buiten onze neiging om ideologisch en moreel te oordelen en te veroordelen, is ons 'isme'-gebruik eerder argeloos dan moedwillig en dus meestal niet kwaad bedoeld. Tenzij in onze behoefte om zakelijk te classificeren verzinnen we ze zelden. 'Ismen' krijgen we nagenoeg dagelijks mentaal voorgeschoteld alsof we ze nodig hadden als vitaminen om onze geest fit te houden. Vrij gedachteloos hanteren we ze als handleidingen om 'beter' en vooral vlugger te zeggen wat er aan de hand is of om onze meningen te ventileren. Het zijn vooral de kranten, magazines en praatprogramma's op radio en televisie die de leveranciers zijn van niet alleen de 'gewone' ismen, maar ook van de talrijke nieuwe 'isme'-woorden, ontleend aan uiteenlopende interessegebieden.

Dat vele 'ismen', zowel met negatieve als met positieve connotaties, ook in academische middens zonder enige argwaan of toelichting ingang vinden en zonder moeite of schroom worden gedebiteerd, stemt tot enige scepsis. Is het intellectuele gemakzucht het onbevangen onderzoek op te schorten en niet te vertellen wat men echt bedoelt als men met 'creationisme', 'fascisme', 'feminisme', 'machisme', 'nationalisme', 'nihilisme', 'obscurantisme', 'populisme' of 'racisme' voor de dag komt?

De 'ismen' zijn als woekerplanten die zichzelf rechtvaardigen door hun vlugge nietsontziende voortplanting. Kunnen we snoeien in de wildgroei van die niet 'uitgelegde' ismen in ons vocabularium? Of moeten we ze (metaforisch) onderbrengen in de categorie van een soort virale infecties? Bestaat hiertegen een remedie? De medische praktijk leert dat we met antibiotica geen virale infecties kunnen bestrijden. Zijn we besmet, dan moeten we het gevecht tegen de aandoening doelmatiger aanpakken. 'Rusten' is nog altijd de beste remedie, zal de huisarts zeggen, ook goed eten en voldoende drinken, bij voorkeur een goede wijn. We kunnen hier metaforisch spreken over 'aandoeningen van de geest en van het intellect'. Ze zijn niet zelden het resultaat van wat we even metaforisch virale infecties kunnen noemen, infecties waarvoor de geest nu eenmaal in de loop van zijn biografie ontvankelijk is, vooral omdat de wereld er vol van is. Wellicht is er geen intellectueel die aan zulke infecties ontsnapt, ook niet de meest bezadigde wijsgeer.

Analoog aan de aandoeningen van het lichaam vertonen de aandoeningen van de geest (waartoe we ook het intellect rekenen) twee dimensies, een manifeste en een latente. De manifeste heeft zelf een dubbel karakter. Onderscheiden van de meeste aandoeningen van het lichaam kunnen we als dragers van een aandoening van de geest/van het intellect trots zijn op wat ons tekent en daarop de nadruk leggen met het gebruik van het 'isme'-suffix. Naast die manifeste, zelfbewuste zelfgerichtheid, kunnen we ook kijken naar wat zich rondom ons afspeelt. We kunnen optreden als de waakzame detectoren van die zelfde aandoeningen bij anderen en hoe ze als woekerplanten de geest, het gemoed en het intellect verstikken – een verlustigende bezigheid. We kunnen ons ook geroepen voelen de ander vermanend aan te spreken of te bestempelen als een berustende, onbewuste of trotse drager van het virus van het atheïsme, het nationalisme of het quiëtisme. Zo stellen we tegelijk vast dat er naast actieve ook louter latente of passieve dragers zijn van de aandoening. Deze passieve dragers zoeken niet hun aandoening bij anderen te propageren of verspreiden; ook verdoen ze hun tijd niet met het opsporen van infecties bij anderen. Ze zijn gewoon dragers: het leven zonder godsbesef, de trots op de eigen natie kennen of in volkomen innerlijke rust verwijlen. Dit belet niet dat ideologisch ijverige lieden hen dit passieve dragerschap verwijten, terwijl ze helemaal niet voor dit dragerschap hebben gekozen en er ook niet onder lijden.

Hoe triviaal de opmerking ook moge zijn, we mogen hier niet nalaten te wijzen op het feit dat het een menselijke eigenschap is dat we effectief door allerlei virussen worden aangestoken omdat we onder meer aansteekbaar zijn. De twee aspecten, actualiteit en mogelijkheid, vooronderstellen elkaar en behoren, belichaamd in belevenissen, thema's en verhalen, tot onze subjectiviteit – onze *condition humaine*. 'Subjectief zijn' heeft dan betrekking op onze onderhevigheid aan de invloeden van de wereld waarin we zijn ingelijfd, binnen mogelijkheden die inherent zijn aan onze geestelijk/lijfelijke natuur.

Sommige infecties, misschien de meeste, zijn onuitroeibaar en verwoesten de geest en het gezond verstand heel grondig. Het valt wellicht niet na te gaan wat allemaal woekert in de voedingsbodem van de beschreven infectieziekten van de geest. Naast mentale vermoeidheid, is het ressentiment, zo vermoeden we, misschien wel een van de belangrijkste aanleidingen om geestelijk en intellectueel te strijden en te lijden. Het ressentiment is immers een bijzonder talent van de menselijke natuur waarvan de beoefening mannen en vrouwen van alle leeftijden veel narigheid bezorgt, maar tegelijk ook cabaretiers, journalisten, prostituees, psychiaters en romanciers een inkomen verschaft. Het ressentiment is immers de grondige en tegelijk vaak groteske ontevredenheid met het eigen lot die gepaard gaat met een even grondige afgunst jegens de anderen die het wel 'goed' hebben.

In die afgunst kunnen we die anderen met (per definitie) bedenkelijke ‘ismen’ stigmatiseren en verdacht maken. Het gevaar is niet denkbeeldig dat we ons in een ideologisch schelden en schimpen laten verleiden tot wraak, omdat we niet zijn wie *zij* zijn, omdat we niet hebben of krijgen wat *zij* bezitten en wat hen genot of vreugde verschaft. We willen hen dat afnemen zonder de indruk te wekken een dief te zijn. We willen ontluisteren en vernietigen wat anderen gelukkig maakt. In het Duits heet dit *Schadenfreude*, die ook in de intellectuele sfeer bestaat en die dan het streefdoel is van het dispuut.

Nu zijn er mensen – meestal de onnozele kinderen en de ‘simpelen van geest’ – die het geluk hebben nagenoeg immuun te zijn voor toch ten minste een aantal van de genoemde aandoeningen. Ze hebben er de constitutie niet voor. Anderen werden er misschien op vroege leeftijd tegen ingeënt of raakten door een prettig toeval ongevoelig voor sommige virussen. Het is echter zo dat geen leven mogelijk is zonder enige immuniteit die we opbouwen na te zijn aangestoken door een of andere infectie in de kindertijd. In het beste geval overwint een mens zijn kinderziekten. Ook intellectuelen slagen er soms in mentale kinderziekten in hun meest potsierlijke vormen te overwinnen of te sublimeren. Alweer in het beste geval, komt een goede remedie op gang, de zin voor ironie. Die is – helaas – niet overdraagbaar. We kunnen die niet zomaar aanschaffen, zoals we een hoestsiroop bij de apotheek ophalen, omdat ook de ironie een talent van de natuur (of een gave Gods) is. Dat blijkt uit de zin om de dingen *anders* te zien en *anders* te verwoorden, om zelfs uiteenlopende, zelfs elkaar tegensprekende betekenissen te overwegen zonder om de inconsequenties verlegen te zitten. Dit talent verstaat eveneens de kunst om donquichotterieën te zien, of toch ten minste het grappige en het groteske van dingen en situaties.

Ons bevrijd achten van alle ‘ismen’, is een illusie. Zelfs de meest libertijnse ironicus zal met zijn ‘ismen’ moeten leven tot het einde van zijn dagen, tenzij hij meent dat hij ze op anderen kan afwenden. Dan overvalt hem die niet zo vreemde variante van de aandoening, met name de reflex om de ‘ismen’ uitsluitend in de geest van anderen te ontwaren – geen kleine kunst. Maar misschien zijn er ook dragers van het virus die met de eigen ‘ismen’ op een virtuoos onopvallende manier de draak kunnen steken.

Wil wel iedereen zijn ‘ismen’ ter discussie stellen? We merkten het al op: sommige mensen zijn beretrots op hun ‘ismen’ – absolutisme, atheïsme, communisme, fascisme, nudisme, pyrronisme, zionisme. Anderen zijn zwaar beledigd of verontwaardigd als iemand hen een absolutist, atheïst of een communist durft noemen. Niet zelden zijn, zoals we hebben aangetoond, ‘ismen’ voor de ene partij een kwaliteit om trots op te zijn, voor de andere partij een scheldwoord. Een en ander hangt af van het ethische en spirituele gesternte van de gebruiker van het

woord. Daarom zal niet iedereen akkoord gaan met de gedachte dat 'ismen' aandoeningen of infecties van de geest en van het intellect zijn, iets waaronder we zouden gebukt gaan of lijden. Humanisme bijvoorbeeld is in de ogen van de meeste mensen een goede hoedanigheid, een synoniem voor filantropie, voor de andere een woord dat gelijk staat met antropocentrisme of de leer dat de mens in het centrum van de belangstelling staat of moet staan; voor nog anderen is humanisme alles wat de menselijke zelfverwerkelijking bevordert. De gedachte dat een 'isme' een aandoening van de geest is, zal dus niet iedereen aanvaarden. Zij verraadt een oordeel en blijft daarom voor betwisting vatbaar. Deze discussie moeten we niet uit de weg gaan. Kunnen we bepaalde 'ismen' niet vermijden, het is goed hun eigenheid zo treffend mogelijk te onderkennen. Ze zijn weerbarstig. Ze absoluut isoleren en zoals een vlo plat trappen lukt daarom niet. We zijn bijgevolg aangewezen op relativiseren aangezien sommige 'ismen' enige verwantschap vertonen met andere, louter beschrijvende 'ismen', of met andere 'ismen' die elkaar impliceren waarbij we overeenkomst en verschil niet altijd vlijmscherp kunnen aanduiden. Niet alles is glashelder te stellen, maar suggestieve connotaties openen nieuwe perspectieven. Onvermijdelijke 'ismen' moeten ons bovendien niet beletten het dispuut gaande te houden. Leggen we ons denken immers niet stil als we in ons discours vóór elke exploratie een aantal 'ismen' als het ware op het schaakbord uitzetten? Ja, we voelen ons zo ontzettend zeker als we ideeën en overtuigingen van anderen – liefst tegenstanders – al in de eerste zin van ons vertoog in 'ismen' menen te kunnen vastleggen. Hiermee weten we wie ze zijn, we hebben ze 'geplaatst', op voorhand kennen we hun type discours, dat van een atheïst, een nationalïst, een socialïst. Als een gesprekspartner op een of ander 'isme' aanspraak maakt, vragen we dan niet beter om uitleg: hoezo 'atheïst', 'nationalïst', 'socialïst'? Is het niet beter 'ismen' te vermijden, al lukt ons dat niet altijd? Is het niet redelijker gedragingen en overtuigingen zo veel mogelijk als de fenomenen (van de wereld) te begrijpen en ze te verstaan zoals ze ons te voorschijn komen, om ze dan zo nauwkeurig mogelijk te beschrijven? Bestaat het ethos van de wijsbegeerte er niet in juist daar tijd voor vrij te maken in het perspectief van een verstaan van fenomenen, van hun betekenis en van hun implicaties voor wat ons concreet voorkomt? Gaat een overhaastig werken met 'ismen' geen geduldig en onbevangen uitleggen uit de weg – al dan niet moedwillig of uit gemakzucht? Het is misschien wel een geweldige acrobatische poging om inzicht in één enkel woord te vatten, maar de intellectuele ervaring versterkt het vermoeden dat dit niet lukt. Is het geen illusie te menen dat de fenomenen van de werkelijkheid zich laten omklemmen door machtige 'ismen'? Een behoedzaam verstaan laat zich niet wijsmaken dat de werkelijkheid zich in de vorm van een allesomvattend concept zou aanbieden. Het beantwoordt aan geen enkel besef van of inzicht in wat zich voordoet. Het conceptualiserend 'isme' is zonder toelichting een instrument van haastige academici die willen beheersen en die de ideologen na-ape die het politieke leven willen domineren.